

## BAŞ REDAKTORDAN

---

### “NƏSİMİ-650”

*T.Kərimli. Nəsiminin bilinməyən şeirləri  
// Əlyazmalar yanmır, 2019, № 2 (9), s.3-8.*

UOT: 82

**Teymur Kərimli**  
*AMEA-nın həqiqi üzvü,  
filologiya üzrə elmlər doktoru, professor  
AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu  
Bakı ş. İstiqlaliyyət küç., 26  
teymur.karimli@science.az*

### NƏSİMİNİN BİLİNMƏYƏN ŞEİRLƏRİ

Məqalədə Azərbaycanda “Nəsimi ili” çərçivəsində AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu tərəfindən müxtəlif ölkələrin əlyazma xəzinələrindən əldə olunmuş materiallar əsasında hazırlanmış İmadəddin Nəsiminin qeyri-mətbu şeirlərindən ibarət “Bilinməyən Nəsimi” kitabı haqqında ətraflı məlumat verilir. Kitabın ərsəyə gəlməsi üçün aparılan işin miqyası və qarşıya çıxan müəyyən çətinliklər, onların həlli yolları, qeyri-mətbu şeirlərin müəyyənləşdirilməsi mexanizmi və s. məsələlər diqqət mərkəzinə çəkilir. “Bilinməyən Nəsimi” adlı kitabın elmi əhəmiyyəti haqqında danışılır və topluda yer alan şeirlərin yeniliyi nümunələr gətirilməklə əsaslandırılır.

**Açar sözlər:** *İmadəddin Nəsimi, əlyazma, divan, qəsidə, qəzəl, tuyuğ*

#### Giriş

*Azərbaycanda İmadəddin Nəsimi irsinin toplanması və nəşri işi XX əsrin 20-ci illərindən başlanmışdır. Salman Mümtaz, Həmid Araslı, Əlyar Səfərli, Qəzənfər Paşayevin hazırladığı kitablarda şairin ana dilində şeirləri çap olunaraq geniş ictimaiyyətə təqdim olunmuşdur. Ötən əsrin 70-ci illərində Cahangir Qəhrəmanovun hazırladığı elmi-tənqidi mətn isə şairin əsərlərinin orijinala yaxın variantlarının müəyyən olunması istiqamətində ən mühüm addım idi. Lakin bu kitablarda nəşrə hazırlanarkən alimlərimizin əlində kifayət qədər əlyazma mənbələri olmadığından və ideologiyanın tələblərinə görə şairin bir çox şeirinin kütləvi nəşrlərə daxil edilməsi yasaq olunduğundan Nəsimi irsi tam şəkildə oxucuların ixtiyarına verilməmişdir. Bu baxımdan 2019-cu ildə Əlyazmalar İnstitutunda nəşrə hazırlanan “Bilinməyən Nəsimi” kitabına daxil olan şeirlər həm tədqiqatçılara, həm də nəsimisevərlərə şairi yeni istiqamətdən tanımağa kömək edəcək, yeni araşdırmalar üçün mühüm istinad mənbəyi olacaqdır.*

Bizim eranın (mən Azərbaycanın 1969-cu ildə başlamış yeni erasını nəzərdə tuturam – T.K.) 5-ci ilində (Qriqori təqvimini ilə 1973-cü il – T.K.) ki, bir növ yubiley ili də saymaq olar, dahi Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri Seyid İmadəddin Nəsiminin də 600 illik yubileyi Azərbaycanın dahi oğlu Ümummilli Lider Heydər Əliyevin vətənsəvrlik səyi və qeyrəti ilə ilk dəfə UNESCO səviyyəsində təntənə ilə bayram edildi. Onda mənim 20 yaşım vardı, Bakı Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsinin 3-cü kursunda təhsil alırdım və yadıma gəlir ki, Heydər Əliyevin müdrik rəhbərliyi ilə yüksək səviyyədə keçirilən bu yubiley doğrudan da bir ümumxalq bayramına çevrilmişdi və hamıdan çox da sevinən, heç şübhəsiz ki, ədəbi ictimaiyyət və bu ictimaiyyətə təzə-təzə addım basan biz filoloq-tələbələr idik.

O zaman təbii ki, Nəsiminin şəninə bir çox əsərlər yazılmış, sənət nümunələri yaradılmışdı. Professor Cahangir Qəhrəmanov ərəb əlifbası ilə şairin külliyyatının elmi-tənqidi mətnini, akademik Həmid Araslı isə “Seçilmiş əsərləri”ni nəşr etdirmişdi. Onu da yada salım ki, Həmid Araslının nəşri əsasında hazırladığımız Nəsimi ikicildliyi latın qrafikalı yeni Azərbaycan əlifbası ilə kütləvi nəşrlər haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin Sərəncamı ilə 25 min tirajla çap edilib ölkənin bütün kitabxanalarına göndərilmiş, Nəsimi irsinin vurğularına çatdırılmışdır.

Nəsiminin 600 illik yubileyinin yüksək səviyyədə qeyd edildiyi zaman biz tələbələr arasında da Nəsimi yaradıcılığından ilhama gəlib söz qoşanlar az deyildi və deyəsən, bizdən yuxarı kurslardan birinin qələm əhli olan tələbəsi Nəsimi qəzəlinə bu beytlə başlanan bir nəzirə də yazmışdı:

Min il keçsə, Nəsiminin nəfəsi  
Təzətərdir, təzətərdir, təzətər!  
Onun ömrü dünyamızın ömrünə  
Bərabərdir, bərabərdir, bərabər!

Bəli, budur, bu sözlərin yazılmasından 50 ilə yaxın bir vaxt keçdi və məlum oldu ki, yarıım əsr bundan öncə “Nəsiminin nəfəsi” necə “təzətər” idisə, indi də eləcə qalıb və ədəbiyyatımızın, mədəniyyətimizin, humanizmimizin, tolerantlığımızın, “Azərbaycan xalqının həyat obrazı olan multikulturalizmimizin (Prezident İlham Əliyev) bu “gülü” praktik olaraq solmazdır və hər bir yeni nəsillə yenidən qönçələnir, yenidən açılır, xoş ətri, rayihəsi yenidən saçılır, insanlara ruh və ümid verir...

Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyevin yüksək Sərəncamı ilə elan edilmiş “Nəsimi ili” başa çatmaq üzrədir. Bu il ərzində böyük filosof-şairimizin ölməz irsinin tədqiqi, təbliği, tərcüməsi, təşviqi, dünyada tanıtılması istiqamətində möhtəşəm işlər görüldü, layiqli, sanballı əsərlər yazıldı, musiqilər bəstələndi, heykəllər yonuldu, müxtəlif təşkilatlarda, xarici ölkələrdəki Azərbaycan səfirliklərində, mədəniyyət mərkəzlərində, tədris qurumlarında onlarla tədbirlər keçirildi. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının institutları da bu böyük sənət və elm bayramından kənar qalmadı.

İmadəddin Nəsiminin qiymətli əlyazmalarının qorunduğu və tədqiq edildiyi AMEA-nın Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu neçə müddətdən bəri üzərində işlədiyi bir Nəsimi layihəsini nəhayət sona çatdırıb, “Nəsimi ili”nin yekunlarından biri kimi çapa təqdim edir. Bu – Seyid İmadəddin Nəsiminin indiyə qədər yalnız əlyazma halında mövcud olan, Azərbaycanda indiyə qədər çap olunmadığı üçün geniş oxucu kütləsinin əli çatmayan, dünyanın ayrı-ayrı kitab saxlanclarında qorunan əsərlərinin hazırlanıb çapa təqdim edilməsi layihəsi idi ki, Tanrının köməyi ilə uğurla başa çatdırıb, çağdaş əlifbaya transliterasiya edərək nəşrə hazırladıq.

Bu əsərlərdən bəziləri əvvəlki nəşrlərə məlum olsa da, müəyyən səbəblər üzündən çapa getməmişdi; bəziləri qardaş Türkiyədə müxtəlif dərgilərdə nəşr olunmuşdu; bəzilərini isə Əlyazmalar İnstitutunun əməkdaşları ilk dəfə aşkara çıxarmışlar. Qeyd etməliyəm ki, yüksək

Prezident Sərəncamının işığında tapılaraq çapa təqdim edilən əlyazmalar Azərbaycandakı Nəsimi nəşrləri ilə diqqətlə tutuşdurulmuş, yalnız yeni əsərlər və ciddi nüsxə fərqlərinə malik olan örnəklər seçilərək çapı lazım bilinmişdir.

Yaxın və Orta Şərqdə XV yüzillikdən başlayaraq böyük nüfuz sahibi olan İmadəddin Nəsiminin əsərlərinə yüzlərlə nəzirələr yazılmış, hətta bir sıra şairlər onun təsiri altında "Nəsimi" ədəbi təxəllüsü ilə də şeirlər yazmışlar. Buna görə də bəzən hansı şeirin "bizim" Nəsimiyə, hansının isə başqasına aid olduğunu müəyyən etmək çətinlik törədir. Əlbəttə, bu zaman yenə də mətnşünasın köməyinə Seyid İmadəddin Nəsiminin təkraredilməz dil və üslub gözəlliyi, özünəxas leksikası, özü demişkən: "quş dili" çatır və orijinalı bənzətmədən, həqiqini sünidən ayırmaq asanlaşır.

"Bilinməyən Nəsimi" adı altında çapa hazırlanan bu kitabda Türkiyə, İran, Almaniya, Bosniya və Herseqovina, Özbəkistan və b. ölkələrdən surəti əldə edilmiş Nəsimi əlyazmalarının elmi-tənqidi mətnini deyil, populyar nəşri oxuculara təqdim edilmişdir. Akademik nəşrlərdəki kimi qaynaqları titizliklə göstərməsi lazım bilinməmişdir. Düşünürəm ki, mütəxəssislər maraqlanacağı halda Əlyazmalar İnstitutuna müraciət edərək hər zaman bu barədə məlumat ala biləcəklər.

Haşiyə çıxaraq bildirim ki, Nəsiminin ilk dəfə nəşr olunan əlyazmalarının bir çoxunun katibləri dahi Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri Məhəmməd Füzulinin əllərindən dad çəkdiyi və yandığından hətta qarğış tökdüyü katiblərdən mətnə sərbəst yanaşmaqda və külli miqdarda təhriflərə yol verməkdə heç də geri qalmırlar. Bəzən Nəsimi mətnini, sözün həqiqi mənasında qırıntıların əsasında bərpa etmək lazım gəlir. Nə isə... Bununla işimiz yoxdur, yalnız Məhəmməd Füzulinin türkcə divanında o cür savadsız katiblər haqqında dediyi məşhur həcv-qitəni örnək gətirməklə kifayətlənirik:

Qələm olsun əli ol katibi-bədtəhririn,  
Ki fəsadi-rəqəmi surumuzu şur eylər.  
Gah bir hərf süqutilə qılar nadiri nar,  
Gah bir nöqtə qüsurilə gözü kur eylər... (2, 46).

El arasında deyərlər ki, axar su murdar götürməz. Nəsimi şeiri də dumduru axar su kimidir, buna görə də yad cisim, saxta söz, ifadə götürmür, katiblər nəyisə zorla pərçimləyəndə isə qiymətli qaş-daşın arasındakı şüşə muncuq kimi o dəqiqə nəzərə çarpır.

Adıgedən kitabda ilk dəfə çapa təqdim edilən Nəsimi şeirlərinin bir qismi İslam peyğəmbəri və onun ailə üzvlərinin şəninə həsr edilmiş dini məzmunlu mədhiyyələrdir ki, zənnimizcə, onların bir hissəsi Nəsiminin əvvəlki nəşrlərinə məlum olmuş, ancaq dövrün ideoloji tələbləri nəzərə alınaraq çapa təqdim edilməmişdir. Bu qəbildən olan şeirlərdə, adətən, peyğəmbərdən başlayaraq bütün ailə üzvlərinin adları növbə ilə çəkilir, onların şəninə müxtəlif təriflər deyilir.

Məsələn, aşağıdakı qəsidədən verdiyimiz bir neçə beyt örnək ümumilikdə bu cür şeirlərin hamısı üçün xarakterik sayıla bilər:

Ya Rəsulullah, sənsin sədri-bədri-kainat,  
Tələti-rüxsarinizdən məst olubdur şeş cəhat.  
Ol zaman kim ərşə çıqdın, ya Rəsulullah sən,  
Qabə-qövseyinə irişdin dər şəbi-qədri-bərat.  
Şahi-mərdani-Əlidir övliyalar sərvəri,  
Həm ana rəbbül-ələdən kəşf olubdur müşkilat.  
Şah Həsən oldı çırağı övliyanın, sərvəri,  
Şah Hüseyini-Kərbəladır təşnəyi-abi-Fərat... (1, 40).

Nəsiminin ilk dəfə çap olunan dini məzmunlu əsərləri arasında bir süjetli qəsidəsi də maraqlıdır. Belə güman edirik ki, bu, şairimizin yeganə süjetli qəsidəsidir. Əsərin məzmununu bir dini rəvayətdən götürülmüşdür. Bir dəfə Peyğəmbər əleyhüssəlamın məclisində əshabla birlikdə Tanrının mələyi Cəbrayıl da oturub söhbət edirmişlər. Birdən Salmanla Əli içəri girir və onu görəndə Cəbrayıl ayağa qalxır. Peyğəmbər soruşur ki, ya Cəbrayıl, biz söhbət edən zaman xeyli hörmətli adam içəri girdi, sən onlardan heç birinin ayağına durmadın. Səbəb nə oldu ki, məhz Əlinin ayağına durdun? Cəbrayıl cavab verir ki, Tanrı məni yaradanda hələ yerlə göy birbirindən ayrılmamışdı, heç bir canlı məxluq yox idi. Tanrı bir dəniz yaratdı və mənə dedi ki, get seyr elə. O deryada bir oğlan gördüm, ondan soruşdum ki, sən kimsən? Cavabında mənə elə qəzəblə baxdı ki, qanadlarım yanıb külə döndü. Altı min il bu halda qaldım. Axırda Tanrıdan vəhy gəldi ki, o oğlan ki, sən qanadlarını yandırmışdı, ona yalvar, bəlkə günahından keçsin. Mən belə də elədim. O şəxs məni bağışladı və yenidən qanadlanıb uçmağa başladım. İndi qapıdan içəri girən oğlan həmin şəxs idi, ona görə də ayağa durdum...

Ol zəman vardım, səlam verdim, təzərrö eylədim,  
Bir nəzər qıldı ol oğlan, ol zəman buldum şəfa.  
...Ol bu oğlandır ki, binmiş omuzinə, ya Rəsul,  
Ol zəman dərya yüzündə bana qılmışdı cəfa (1, 25).

Dini məzmunlu şeirlərlə yanaşı, Nəsimi yaradıcılığının özəyini təşkil edən insan gözəlliyinin vəsfinə həsr olunmuş şeirlər də əldə edilmiş və müvafiq düzəlişlərdən sonra ilk dəfə oxuculara təqdim edilir. Şairin indiyədək çap olunmuş əsərlərindən bizə məlum olan poetik obrazlardan və bədii ifadə vasitələrindən bu şeirlərdə də geniş istifadə olunmuşdur.

Örnək üçün bir neçə beyti diqqətə çatdırmaq istərdim:

Kişi kim mərifətdə kamil olmaz,  
Ana nuri-inayət vasil olmaz.  
Şəriətdə mükəmməl olan adəm  
Həqiqət aləmində qafil olmaz.  
Xudaya, verməgil cahilə dövlət,  
Ki cahil dövlətə heç qabil olmaz.  
Xələyiq qüssə ilə qıldı ahı,  
Qəmi-qüssədə nəsnə hasil olmaz.  
Hünər babında laf urma, Nəsimi,  
Özün ögən kişilər aqıl olmaz (1, 53).

Məlumdur ki, mürşidi Fəzlullah Nəiminin amansızlıqla qətlindən sonra müxtəlif ölkələrə səyahət etmiş Nəsimi bir müddət Anadoluda olmuş, əsaslı İslam filosofu və şairi Hacı Bəktəş Vəli (1209-1271) tərəfindən qoyulmuş Bəktəşi ordeninin üzvləri tərəfindən rəğbətlə qarşılanmış, onlarla əqidə yaxınlığı nümayiş etdirmişdir. Nəsiminin bəktəşilərə həsr etdiyi, Bosniya və Herseqovinanın paytaxtı Sarayevo şəhərindən tapılmış “Bəktəşilər” rədifli kiçik bir qəzəl də bu kitabda yer almışdır:

Məşrəbidir, hər kəsə yaran olur bəktəşilər,  
Kimsə bilməz sirlərin, seyran olur bəktəşilər.  
Süfrəsində nanü nemət toptolu şamü səhər,  
Varını sərf etmədə mərdan olur bəktəşilər.  
Öldülər ölməzdən əvvəl, buldular Həqqi əyan,  
Zümreyi-irfan içində can olur bəktəşilər.  
Dəsti-pirdən bir qədər nuş etdilər bəzmi-ələst,  
Daima əsrük gəzər, məstan olur bəktəşilər (1, 64).

Nəsimi yaradıcılığının janr müxtəlifliyi içində çox geniş yer tutan rübai və tuyuqları da kitabda zəngin örnəklərlə təmsil olunmuşdur. Tuyuqlarda Nəsimi üslubuna uyğun olaraq, insanın böyüklüyü və gözəlliyi tərənnüm olunur, onun bütün kainatda tayının-bərabərinin olmadığı dönə-dönə poetik təsvir obyektini kimi nəzərə çatdırılır, insan üzünün və başqa bədən üzvlərinin ilahi simvolikası açılır. Örnək üçün bir neçə tuyuğa nəzər salaq:

Adəmi bu kainata can imiş,  
Adəmi inkar edən şeytan imiş.  
Nəfsini bilən kişi sultan imiş,  
Məzhəri-həqqi bilən insan imiş (1, 123).

Ey xətin Xızr, abi-heyvandır sözün,  
Söylə, ey can, söylə kim, candır sözün.  
Rəhməti-həq, nuri-rəhmandır sözün,  
Sərbəsər İncilü Fırqandır sözün (1, 125).

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının 2020-ci ildə 70 yaşı tamam olan Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu Ümummilli Lider Heydər Əliyevin Azərbaycan elmi və mədəniyyəti qarşısında həyata keçirdiyi bitib-tükənməyən xidmətlərindən biri kimi dövlət müstəqilliyimizin gündən-günə möhkəmləndiyi bir dövrdə öz üzərinə düşən vəzifələrin öhdəsindən gəlmək üçün əzmlə çalışmaqdadır. İnstitutda uzun illərdən bəri Nəsimi irsinin naməlum örnəklərinin də dünyanın müxtəlif kitab və əlyazma saxlanclarından əldə edilib xalqa çatdırılması yönündə aparılan işin yekunu olaraq "Bilinməyən Nəsimi" kitabı oxuculara təqdim edilir.

Qardaş Türkiyədə son zamanların axtarıları nəticəsində Nəsiminin çap olunmuş şeirlərindən də yararlanmışıq ki, onların arasında Məhməd Fateh Köksalın və Məsud Qaraquşun jurnal məqalələrində yer almış poetik örnəklər bu kitaba daxil edilmişdir. Dəqiqləşdirmələr aparılarkən Nəsimi əsərlərinin İranda (Təbrizdə) Hüseyn Düzgün tərəfindən nəşrə hazırlanan variantından da istifadə olunmuşdur. "Bilinməyən Nəsimi"nin ərsəyə gəlməsində İnstitutun elmi işlər üzrə direktor müavini, filologiya üzrə elmlər doktoru Paşa Kərimovun, şöbə müdirləri, filologiya üzrə fəlsəfə doktorları Əkrəm Bağirovun, Kərimulla Məmmədzadənin, Nigar Babaxanovanın, mətnləri ərəb əlifbasından transliterasiya etmiş Tünzalə Seyfullayevanın, Xoşqədəm Mirzəyevanın, kitabın bədii-texniki tərtibatını vermiş tarix üzrə fəlsəfə doktoru Cavid Cəfərovun xidmətlərini xüsusi qeyd etmək istərdim.

## Nəticə

*Mütəxəssislər yaxşı bilir ki, belə seçmə şeirlərdən ibarət kitabların ərsəyə gəlməsi çətin və məşəqqətli işdir. Bəzən bir əsəri aşkara çıxarmaq üçün neçə əlyazma nüsxəsinə baxmaq lazımdır. Bu da adətən bir neçə gün vaxt alır. Nəzərə alsaq ki, bu kitabın hazırlanmasında ümumilikdə 18 əlyazma nüsxəsindən: divan, bir neçə cümg və məcmuədən, Nəsimi əsərlərinin ölkədə və xaricdə nəşr olunmuş fərqli çap variantlarından istifadə olunmuşdur onda zəhmətin ümumi həcmi təsəvvür etmək heç də çətin olmaz.*

*Bu baxımdan Nəsimi ilində Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda gərgin əməyin yekun məhsulu kimi ərsəyə gələn "Bilinməyən Nəsimi" kitabının mütəxəssislərin gələcək tədqiqatlarına işıq salacağına, yeni-yeni tədqiqat əsərlərinin meydana gəlməsinə səbəb olacağına şübhəm yoxdur.*

**Ədəbiyyat siyahısı:**

1. Bilinməyən Nəsimi. Bakı, Elm və təhsil, 2019, 152 s.
2. Füzuli Məhəmməd. Əsərləri, 6 cildə, I cild, Bakı, Elm, 1958, 466 s.
3. İmadəddin Nəsimi (Seyid Əli ibn Seyid Məhəmməd): bibliografiya / tərtib ed.: M. Vəliyeva, G. Əfəndiyeva, G. Misirova; elmi red. K. Tahirov; ön söz. müəl. T. Kərimli, Bakı, 2019, 647 s.

**Теймур Керимли****Неизвестные стихотворения Насими**

В статье даётся широкое сведение о книге «Неведомый Насими», которая состоит из ненапечатанных стихотворений Имадеддина Насими. Книга подготовлена на основе материалов приобретённых в рукописных сокровищницах различных стран, со стороны Института рукописей имени Мухаммеда Физули НАН Азербайджана в рамках проекта «Года Насими» в Азербайджане. В центре внимания стоит масштаб работы, определённые трудности и пути их решения, которые встречались во время подготовки книги, механизм определения ненапечатанных стихотворений а также др. вопросы. В статье повествуется о научном значении книги «Неведомый Насими» и на примерах основывается новшество стихотворений, которые имеются в сборнике.

**Ключевые слова:** *Имадеддин Насими, рукопись, диван, касыда, газель, туюк*

**Teymur Karimli****Nasimi`s unknown poems**

The article provides detailed information on the book "The Unknown Nasimi" by Imadaddin Nasimi, published by the Institute of Manuscripts named after Mahammad Fuzuli of ANAS within the "Year of Nasimi" in Azerbaijan. The article provides detailed information on the book "The Unknown Nasimi", consisting of Nasimi`s non-print poems, prepared on the materials obtained from manuscript treasuries of various countries, published by the Institute of Manuscripts named after Muhammad Fuzuli of ANAS within the "Year of Nasimi" in Azerbaijan. The scope of the book's work and the challenges it faces, the ways in which they are solved, the mechanism for identifying non-print poems, etc. issues are in the spotlight. In the article the scientific value of the book "The Unknown Nasimi" is discussed and the novelty of the poems contained in the collection is justified by providing examples.

**Key words:** *Imadaddin Nasimi, manuscript, gasida, gazal, tuyugh*